

Iris Tićac

Sveučilište u Zadru, Odjel za filozofiju, Obala kralja P. Krešimira IV, br. 2, HR–23000 Zadar
iticac@unizd.hr

Od fenomenologije do metafizike zahvalnosti

Sažetak

Ovaj prilog posvećen je temi zahvalnosti. Tomu je više razloga. U prvom redu čini se da je zahvalnost danas »zaboravljena vrlina«. Drugi je razlog više metodologijske naravi. Nakana nam je pokazati da se upravo na temi zahvalnosti može jasno vidjeti bitna povezanost fenomenologije i metafizike.

Sukladno tako postavljenoj zadaći najprije ćemo izložiti fenomenologiju zahvalnosti Dietricha von Hildebranda, a potom pokazati na koji je način ona otvorila nove perspektive za utemeljenje personalističke metafizike, što će doći do izražaja u radovima njegovih učenika, posebice Josefa Seiferta.

Ključne riječi

zahvalnost, fenomenologija, metafizika, Dietrich von Hildebrand, Josef Seifert

Više je razloga koji su nas opredijelili da se posvetimo ovoj temi. U prvom redu čini se da je zahvalnost danas »zaboravljena vrlina«. Imamo dojam da je prava zahvalnost rijetka, a ono »što izgleda kao dar prije često samo suptilna manipulacija druge osobe, jedna vrsta kupovine njene simpatije ili utjecaja« ili obje strane, davatelj i primatelj promatraju dar i zahvalu samo kao jednu vrstu društvene igre koja ne nosi sa sobom nikakve ćudoredne konsekvence.¹ Za mnoge zahvalnost nije ništa drugo do proizvod konvencionalnih pravila.

Manjak zahvalnosti očituje se i u tome da mnogi nastoje izbjeći dovesti se u situaciju u kojoj se od njih očekuje zahvalnost. Tražimo li razloge, jedan od njih leži u činjenici da tamo gdje prevladava etos moći, gdje je sve proračunato, tamo nema prostora za zahvalnost. Čini se da je današnjem čovjeku »teško već i trijezno promišljanje o daru i zahvalnosti«.²

Drugi je razlog više metodologijske naravi. Mnogi misle da bavljenje personalnim činom kao što je zahvalnost znači napuštanje metafizičke razine i prijelaz na onu psihologijsku. Nakana nam je pokazati da se upravo na temi zahvalnosti može jasno vidjeti bitna povezanost fenomenologije i metafizike. Sukladno tako postavljenoj zadaći najprije ćemo izložiti Hildebrandovu fenomenologiju zahvalnosti, a potom pokazati na koji je način Josef Seifert, polazeći od analize personalnog čina zahvalnosti, njegova predmeta, subjekta i adresata, našao pristup personalističkoj metafizici.

1

Usp. Tadeusz Styczen, »Danken heisst Beschenken«, u: Josef Seifert (ur.), *Danken und Dankbarkeit. Eine universale Dimension des Menschseins*, Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg 1992., str. 64.

2

Ivan Koprek, *Priđi da možeš čuti. Etika u sjeni globalizacije i postmoderne*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb 2005., str. 248.

1. Fenomenologija zahvalnosti Dietricha von Hildebranda

Pitanju o zahvalnosti D. von Hildebrand posvetio je djelo *O zahvalnosti* koje je objelodanjeno nepunu godinu dana nakon njegove smrti.³ Značenje jednog mislitelja može se otvoriti usporedbom djela s drugim misaonim rezultatima. Jedan od Hildebrandovih najvažnijih doprinosa filozofiji jest otkriće vrijednosnog odgovora. Pod »vrijednosnim odgovorom« on misli bitnu relaciju čovjeka prema dobru, odnosno odgovore koji su motivirani značajnim u sebi, tj. vrijednošću. Razumijevanje vrijednosnog odgovora kao temeljnog smisla ljudskog života i s tim povezano otkriće čudoredne značajnosti odlučujuće je i za shvaćanje zahvalnosti. U filozofiji Dietricha von Hildebranda čovjek je biće sposobno za vrijednosni odgovor. Zahvalnost za Hildebranda predstavlja poseban tip vrijednosnog odgovora.

Polazište za pristup vrijednostima jest fenomenologija motivacije, tj. analiza različitih kategorija značajnosti⁴ u području motivacije. Različiti tipovi značajnosti odgovaraju različitim kategorijama motivacije. Radi se o motrištima motivacije, odnosno o različitim načinima na koje ciljevi volje mogu biti izdignuti iz carstva neutralnih danosti. Unutar pozitivne značajnosti Hildebrand ponajprije razlikuje u sebi značajno ili vrijednost, od puko subjektivno zadovoljavajućeg. Razlikovanje ovih kategorija značajnosti omogućilo je Hildebrandu pokazati da jedino vrijednosti, za razliku od puko subjektivno zadovoljavajućeg, nisu uzdignute iz neutralnosti relacijom prema subjektu nego su značajne u sebi. Vrijednosni odgovor razlikuje se od biti-privučen puko subjektivno zadovoljavajućim.⁵

Ovo je razlikovanje važno, jer

»... pod pretpostavkom radikalno hedonističko-sebične ili čisto eudajmonističke teorije o motivaciji zahvalnost nije moguća. Ako bi prihvatili da druga osoba djeluje isključivo za volju vlastitog zadovoljstva a nas promatra samo kao sredstvo (...) zahvalnost ne bi bila moguća.«⁶

Kako bi otvorio bit zahvalnosti, naš autor najprije promišlja njen objekt. Pođemo li u svojim razmišljanjima od pravog objekta zahvalnosti, opažamo da se uvijek zahvaljuje za nešto i to nešto je objektivno dobro za osobu. Otkrivamo da dobročinstvo koje nam je netko iskazao i za koje smo zahvalni ne spada ni u motrište samo subjektivno zadovoljavajućeg ni u motrište značajnog u sebi. U tom slučaju radi se o novoj kategoriji značajnosti koju Hildebrand naziva »objektivno dobro za osobu«. Dobročinstvo se pokazuje kao objektivno dobro za osobu, kao nešto što je u njenom objektivnom interesu. U čemu se sastoji osebujnost ove kategorije? Ona se razlikuje od vrijednosti po tome što njena značajnost uključuje odnos prema ljudskoj osobi, dok je vrijednost »značajno u sebi« i ne uključuje odnos značajnosti prema osobi. Hildebrand je opširno ukazao na razliku između interesa za dobro *sub specie* vrijednosti i *sub specie* objektivnog dobra za osobu u svom djelu *Etika*.⁷ Ovdje ističemo ovu razliku pod posebnim motrištem. Želimo naglasiti činjenicu da se vrijednost principijelno obraća svakome na isti način, dok se objektivno dobro za osobu upravlja na određenog čovjeka. Drugim riječima, motrište objektivnog dobra za osobu odnosi se na vlastitu osobu za razliku spram motrišta vrijednosti. Od svakog se čovjeka čije je temeljno držanje vrijednosno-odgovarajuće, očekuje da na dobra koja su nositelji objektivnih vrijednosti, dade adekvatan odgovor.

»Vrijednost ne zadobiva značajnost od odnosa prema osobi. Veliko umjetničko djelo nije lijepo za nekoga, čudoredno djelovanje nije dobro za nekoga. Tako dugo dok mislim samo na vrijednost i interesiram se za dobro samo *sub speciae* vrijednosti – kao prije svega u svakom odgovoru na čudoredno značajna dobra i njihovu čudorednu značajnost, ili na čudoredne vrijednosti drugih osoba – radi se o najobjektivnijem držanju kojega čovjek može izvršiti. To se očituje također

i u tome da tako dugo dok je tema isključivo vrijednost, pitanje radi li se o vlastitoj osobi ne igra ulogu, tj. čisti vrijednosni odgovor u oba je slučaja isti.«⁸

Suprotno tome, čim nailazimo na nešto *sub speciae* objektivnog dobra za osobu, pitanje radi li se o objektivnom dobru za mene ili za drugu osobu igra veliku ulogu. Objektivno dobro za vlastitu osobu poziva na odgovor zahvalnosti.

Poseban karakter zahvalnosti u odnosu na ostale vrijednosne odgovore očituje se u tome što ona sadrži specifičan odnos prema objektivnom dobru za osobu. No, Hildebrand upozorava kako to ne smije biti razlogom da previdimo kako u temelju zahvalnosti leži vrijednosni odgovor.

1.1. Zahvalnost – poseban tip vrijednosnog odgovora

Unutar područja vrijednosnih odgovora Hildebrand razlikuje između teorijskih, voljnih i afektivnih odgovora. Za našeg autora, zahvalnost predstavlja poseban tip afektivnog vrijednosnog odgovora.

Nerijetko govorimo o osjećanju zahvalnosti previđajući njen karakter afektivnog odgovora. Nedvojbeni je Hildebrandov doprinos što je omogućio razumijevanje mjesta i uloge afektivnih odgovora u čudorednom životu. S tim u svezi on otklanja nesporazume koji izvire iz univokne uporabe termina 'osjećaj'. Naš autor ukazuje na nemogućnost i neprimjerenost pristupa koji afektivnu sferu promatra kao homogenu. U carstvu afektivnosti postoje dvije razine. Na nižoj razini nalaze se puka afektivna stanja i strasti u užem smislu. Na višoj su razini afektivni odgovori. Za našu je temu posebno značajna razlika između afektivnih odgovora i osjećajnih stanja. Ako se zahvalnost promatra odvojeno od predmeta koji ju motivira, previđa se upravo njen karakter odgovora.

3

Dietrich von Hildebrand, *Über die Dankbarkeit*, Von d. Dietrich von Hildebrand Gesellschaft (ur.), EOS Verlag, St. Ottilien 1980.

4

Termin 'značajnost' Hildebrand rabi kao antitezu neutralnom ili indiferentnom, kao »terminus technicus za one vlastitosti bića koje mu daju karakter dobra ili zla«.

5

Oslanjajući se na Hildebrandovo djelo, razlike između ovih dvaju tipova značajnosti sažeo je J. Seifert u pet točaka. Dok se pozitivna značajnost u sebi ili vrijednost temelji u biti stvari neovisno o našim težnjama, značajnost puko subjektivno zadovoljavajućeg ne počiva u sebi nego ovisi o subjektu. Ove se kategorije značajnosti razlikuju i u načinu na koji se obraćaju subjektu. Dok vrijednost upravlja poziv nama, zahtijeva primjereni odgovor, puko subjektivno zadovoljavajuće nas privlači ali ne postavlja zahtjev. Razlikuju se, nadalje, i načinom na koji subjekt na njih odgovara. Kada je riječ o primjerenom odgovoru dobru koje je dragocjeno u sebi, odgovor nosi obilježje predanja, u slučaju pak subjektivno zadovoljavajućeg radi se o podređivanju sebe objektu. Sljedeće razlikovno obilježje odnosi se na vrstu stupnjevanja. Dok su vrijed-

nosti stupnjevane sukladno hijerarhiji, puko subjektivno zadovoljavajuće implicira samo kvantitativno stupnjevanje. Peto razlikovno obilježje očituje se u različitom odnosu ovih kategorija značajnosti prema sreći. Značajno u sebi usrećuje nas temeljem vrijednosti koju posjeduje neovisno o našem zadovoljenju. Usp. Josef Seifert, »Dietrich von Hildebrands philosophische Entdeckung der 'Wertantwort' und die Grundlegung der Ethik«, *Aletheia. An International Yearbook of Philosophy*, Peter Lang, Bern–Berlin–Frankfurt am Main–New York–Paris–Wien, Vol. V (1992), str. 37–43.

6

Josef Seifert, »Phänomenologie der Dankbarkeit als Zugang zu einer personalistischen Metaphysik«, u: Josef Seifert (ur.), *Danken und Dankbarkeit. Eine universale Dimension des Menschseins*, Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg 1992., str. 87.

7

Dietrich von Hildebrand, *Ethik. Gesammelte Werke*, Bd. II., Kohlhammer, Stuttgart 1976.

8

Dietrich von Hildebrand, *Das Wesen der Liebe. Gesammelte Werke*, Bd. III., Verlag Josef Habel, Regensburg 1975., str. 201.

U tom slučaju se afektivnom odgovoru odriče njegov intencionalni karakter. Uvijek zahvaljujemo za nešto. Odgovor zahvalnosti pretpostavlja spoznaju uzroka tog doživljaja, tj. objekta koji ju motivira. Po tome se zahvalnost kao afektivni odgovor razlikuje od pukog osjećajnog stanja. Zahvalnost »nije imamentno stanje svijesti nego stav koji mora imati intencionalni predmet prema kojem se smisleno-racionalno odnosi.«⁹

Činjenica da su afektivni odgovori često praćeni osjećajnim stanjima ne prevladava bitnu različitost ovih dviju sfera. Ovu razliku možemo ilustrirati na primjeru razlikovanja između zahvalnosti za objektivno dobro i radosti zbog dobra samog.

»Kada netko drugome koristi a da to sam ne želi, tada drugi može zbog toga osjećati radost, ali ne i biti mu zahvalan.«¹⁰

Odgovor zahvalnosti pretpostavlja uvjerenje da je onaj od kojega primamo dobročinstvo to učinio zbog našeg dobra.

»Kada netko drugome koji je u velikoj financijskoj nevolji daje novac, ali je taj uvjeren kako to drugi čini samo da bi ga učinio ovisnim ili mogao zlorabiti za svoje svrhe, ne može se biti zahvalan. Nije moguće da odgovor zahvalnosti koegzistira s takvim uvjerenjem.«¹¹

Analiziramo li čin zahvalnosti, on bi na još izrazitiji i dublji način trebao biti upravljen na osobu kojoj zahvaljujemo dobročinstva, jer »osoba je darovateljka kako uzrok dobročinstva tako i njen čin utjelovljuje dobrotu osobek.«¹² Drugim riječima, zahvalni odgovor odnosi se ponajprije na darovatelja koji nam daje objektivno dobro. Zahvalnost pretpostavlja »ja–ti odnos« i odnosi se samo na drugu osobu. Nitko ne može zahvaliti samome sebi.

»Reći 'ja ne trebam biti sebi samom zahvalan' bilo bi pogrešno, jer ja to jednostavno ne mogu.«¹³

Ali ni time još nije iscrpljena osebnost zahvalnosti.

Zahvalnost vrijedi i za čudoredno plemenito držanje dobročinitelja. Radi se o shvaćanju vrijednosti koja prijanja uz čin druge osobe.

»Mi shvaćamo ljepotu, plemenitost čudorednog ponašanja.«¹⁴

To shvaćanje vrijednosti ima puno stupnjeva. Biti-aficiran (*Affiziertsein*)¹⁵ vrijednošću više je nego puko shvaćanje. Pogodnost jednim na mene usmjerenim, na mene adresiranim činom predstavlja nešto novo naspram čistog biti-aficiran objektivnom vrijednošću. Ovo je razlikovanje posebice važno za zahvalnost. Dok poštovanje ili oduševljenje ne posjeduje odnos prema ponašanju koje je usmjereno prema nama, nego je motivirano isključivo značajnim u sebi, tj. odgovara na čudoredni status, plemenitost, u zahvalnosti leži odgovor na ponašanje darovatelja koje je usmjereno prema nama.

Mi se možemo diviti čudorednoj dobroti čovjeka koji pomaže nekom drugom, a zahvalnost pretpostavlja da se »pomoć pruža meni ili nekome s kojim se osjećam tako duboko solidaran da sve što mu se događa promatram kao svoju vlastitu stvar.«¹⁶ Iz svega rečenog slijedi da odgovor zahvalnosti darovatelju jest odgovor na vrijednost, odgovor na dobrotu i velikodušnost darovatelja, ali s bitno nutarnjim odnosom prema primanju objektivnog dobra od drugog. Ali ni time još nije iscrpljena osebnost zahvalnosti.

Zahvalnost teži prema očitovanju u činu zahvale. Kao i svaki personalni čin, ona ima istovremeno nutarnju i vanjsku stranu. Obje bitno pripadaju činu. Tendencija podariti izraz onome što nas ispunja pokazuje se u socijalnim činima kod kojih očitovanje bitno pripada izvršenju nutarnjeg čina. Socijalni čini pretpostavljaju drugi subjekt kojemu se žele objaviti. Zahvala je očitovanje

zahvalnosti i kao takva ima karakter socijalnog čina. Zahvala je »‘socijalni čin’ u striktnom smislu riječi, to znači čin koji nije samo izraz osjećaja nego ima specifično interpersonalan karakter«, a to znači da se obraća drugoj osobi, da je adresira »više kao subjekt a ne samo kao objekt« ili, Reinachovom terminologijom, spontani čin kojemu je »potrebno da ga se čuje (*vernehmungsbedürftig*)«. ¹⁷

Kod zahvale se, dakle, ne radi samo o nužnom odnosu prema drugom nego o tome da se ona obraća drugoj osobi. U tome Hildebrand vidi sličnost između zahvale i obećanja. I u biti obećanja leži ne samo odnos prema drugom subjektu nego i obraćanje drugome. Isto bismo mogli tvrditi i za priopćenje. No, zahvala kao čin jest priopćenje u mnogo dubljem smislu, ona nije »čista informacija«, ona je

»... pružanje nečeg što izvire iz moje nutrine, i čime se obraćam drugom. Tako je moja zahvala manifestacija mog personalnog bitka i izvori zahvale leže u dubini ljudskog bića.« ¹⁸

Zahvala ima karakter socijalnog čina i utoliko što nije samo očitovanje stava zahvalnosti. Objekt stava nije samo tuđa osoba nego i njen »dar« za koji zahvaljujem.

1.2. Zahvalnost – odgovor na objektivna dobra za vlastitu osobu ¹⁹

Iako u temelju zahvalnosti leži vrijednosni odgovor darovatelju, poseban karakter zahvalnosti u odnosu na ostale vrijednosne odgovore očituje se u tome što ona sadrži poseban odgovor na »*pro*«, smisleni sadržaj svih objektivnih do-

9

J. Seifert, »Phänomenologie der Dankbarkeit«, str. 78.

10

Fritz Wenisch, *Die Objektivität der Werte*, Josef Habbel-Verlag, Regensburg 1973., str. 30.

11

Ibid.

12

J. Seifert, »Phänomenologie der Dankbarkeit«, str. 84.

13

Balduin Schwarz, »Über die Dankbarkeit«, u: Johannes Tenzler (ur.), *Beiträge für August Vetter zum 80. Geburtstag*, Verlag Karl Alber, Freiburg–München 1968., str. 680.

14

Dietrich von Hildebrand, *Moralia. Gesammelte Werke*, Bd. IX., Josef Habbel-Verlag, Regensburg 1980., str. 107.

15

Ovim pojmom Hildebrand označuje poseban tip intencionalnih doživljaja koji se razlikuje od afektivnih odgovora, iako im je srodan i prethodi im. »Kada kažemo: neprijateljsko držanje drugog ranilo je naše srce ili njegova nas je uvreda povrijedila ili njegova sućut nas je utješila ili njegova ljubav nas je obradovala ili dotakla – mi se referiramo na afektivni doživljaj koji se jasno razlikuje od pukog stanja kao i od afektivnog odgovora. Taj doživljaj

nazivamo ‘biti aficiran’.« D. von Hildebrand, *Ethik. Gesammelte Werke*, Bd. II., str. 218–219.

16

Ibid, str. 55.

17

Terminom *vernehmungsbedürftig* označio je Adolf Reinach bitno obilježje socijalnih čina. U prijevodu tog termina odlučili smo se rabiti termin *čuti*, kako je to učinio J. F. Crosby kojem dugujemo prvi prijevod Reinachove monografije na engleski jezik. Crosby rabi izraz *in need of being heard*, s obrazloženjem da termin *čuti*, primijenjen u širokom smislu, omogućuje više nego alternativni termini kao što su *aprehendirati* ili *prepoznati*, izraziti višeznačni koncept perceptivnog čina koji referira na čin druge osobe adresiran na recipijenta. Usp. Adolf Reinach, »Die apriorischen Grundlagen des bürgerlichen Rechtes«, u: Adolf Reinach, *Sämtliche Werke. Textkritische Ausgabe*, Bd. I., München 1989.

18

Balduin Schwarz, »Der Dank als Gesinnung und Tat«, u: Josef Seifert (ur.), *Danken und Dankbarkeit*, str. 16.

19

Zahvalnost se odnosi kako na dobra koja možemo postići vlastitim trudom tako i na ona čije postignuće nije u našoj izravnoj moći.

bara za osobu«. U zahvalnosti za primjerice »dar spoznaje, ne shvaćam samo vrijednost spoznaje nego i dar koji za me znači i s tim darom *pro*, za mene radosne, potvrđujuće geste dara *qua* dara.«²⁰

To uključuje u sebi različite druge elemente.

Prvo, zahvalnost pretpostavlja spoznaju. Potrebno je spoznati objektivnost dobra za osobu. Drugim riječima, možemo biti zahvalni ako primljena dobra pojмимо kao objektivna dobra a ne puko subjektivno zadovoljavajuća. Potrebno je

»... cijeniti objektivno dobro za mene, njegovu dragocjenost za mene. Ako to dobro vidim kao neželjeno, bezvrijedno, besmisleno ne mogu spoznati u njemu sadržano *pro*.«²¹

Drugo, ne smijemo objektivno dobro za nas promatrati kao nešto na što imamo pravo.²² Razumijevanje značenja objekta donosi sa sobom novu i posebnu povezanost primatelja s davateljem, »zahtjev da dar bude shvaćen u njegovu značenju i da nastupi držanje zahvalnosti«. Izostane li držanje zahvalnosti, nije povrijeđen samo davatelj, nego se gubi i cilj dara – služiti ljudskosti primatelja. Nije lako adekvatno prihvatiti dar. Dar zahtijeva odgovor koji se uzdiže na posebnu razinu i uzrokuje odgovornost.

Treće, zahvalnost uključuje svijest o tome da smo dužni zahvaliti davatelju.

»Držanje davatelja uspostavlja objektivni savez između njega i mene, što ima analogiju prema dužnosti izrasloj iz obećanja.«²³

Promatra li se stvar iz fenomenološke perspektive, čini se da je zahvalnost usko povezana s idejama dužnosti i primjerenosti.²⁴ Zahvalna osoba doživljava kao svoju dužnost zahvaliti drugoj osobi koja joj je učinila nešto dobro. Za Kanta zahvalnost je dužnost

»... tj. ona nije samo maksima razbora po kojoj drugome izražavam svoju obvezatnost zbog dobročinstva koje mi je iskazao i time ga potičem na daljnju dobrotvornost; jer tada se njome služim samo kao sredstvom za druge svoje namjere; nego je ona nešto na što nas moralni zakon neposredno primorava.«²⁵

Kant ju naziva »svetom dužnošću«, tj.:

»... takvom čija povreda može uništiti moralni poticaj na dobrotvornost u samom načelu (kao sablazan primjer). Jer svet je onaj moralni predmet u kojemu se obveza ne može potpuno poništiti nikakvim prikladnom činom (obvezanik pritom još uvijek ostaje obvezan).«²⁶

Iako je zahvalnost usko povezana s dužnošću, riječ je o srodnim ali različitim pojmovima. Moglo bi se tvrditi da je dužnost povezana sa zakonom razmjene ekvivalenata, dok zahvalnost uvijek proizlazi iz čina koji je posve nesebičan i stoga uklanja simetriju razmjene. R. Buttiglione otklanja kao nedostatno nastojanje da se zahvalnost odredi pomoću nedostatka simetrije u razmjeni.

»Štoviše moglo bi se tvrditi da zahvalnost pretpostavlja takvu simetriju. Zahvalnost kao duhovno držanje pretpostavlja da određeni vrijednosni odgovor pripada činu drugog, i upravo to duhovno držanje jest primjereni odgovor.«²⁷

Iako ne smijemo zaboraviti da zahvalnost ne odgovara samo na dobro nego i na davatelja dobra, ovo isticanje dviju dimenzija zahvalnosti (»zahvaliti za« i »zahvaliti nekome«) ne smije prekriti činjenicu da zahvalnost također u njenom zahvaliti »za dar« posjeduje upravljenost na osobu davatelja. S tim u svezi Hildebrand upozorava kako može doći do potpuno pogrešnog shvaćanja, odnosno previđanja personalnog odnosa. To se događa u slučaju kada se impersonalno objektivno dobro za osobu uzima samo za sebe i odvoji od davatelja, a osobu davatelja pak vidi samo kao s time kauzalno povezanu.²⁸

Stoga s pravom R. Buttiglione skreće pozornost na to da čin koji nas obvezuje na zahvalnost zahtijeva uzajamnost koja je sasvim druge naravi nego ona na kojoj počiva dužnost.²⁹ Dok dužnost može nastati također među subjektima koji se jedan naspram drugog ponašaju sasvim neutralno ili čak neprijateljski, zahvalnost pretpostavlja izvjesno prijateljstvo ili ga može uspostaviti.³⁰

Kod zahvalnosti radi se o uzajamnosti priznanja dostojanstva osobe. Da bismo bolje razumjeli to obilježje zahvalnosti, moramo zahvalnost razlikovati od posebne vrste dužnosti.

Ovu razliku Buttiglione ilustrira na sljedećem primjeru:

»Čin u kojem subjekt izravno nešto poduzima u prilog drugog može biti čin prave velikodušnosti, ali također i čin ljudske razboritosti. Znam da savjest drugog ili priznate norme socijalnog ponašanja drugog obvezuju na to da mi ponudi protuuslugu a ja zadržavam slobodu, vrijeme i sadržaj da odredim protuuslugu. U tom slučaju, ono što nastaje činom jest prava dužnost, ali ne i zahvalnost.«³¹

Ovo razlikovanje ujedno omogućuje kritiku utilitarističkog motrišta. Naime, iz tog motrišta prava zahvalnost i prividna zahvalnost izgledaju jednakovrijedne, a ipak

»... jasno možemo uvidjeti da one dovode do izraza posve različita duhovna djelovanja. Istom načinu ponašanja mogu u temelju ležati različita držanja.«³²

Iz svega rečenog lako se može uočiti da zahvalnost pretpostavlja određena temeljna držanja osobe.

Hildebrand to pojašnjava polazeći od analize različitih slučajeva.

Prvi se odnosi na zahvalnost prema osobi s kojom nas ne povezuje posebno prijateljstvo ili uzajamna ljubav, koja nam ipak dokazuje velika dobročinstva,

20

D. von Hildebrand, *Über die Dankbarkeit*, str. 11.

21

D. von Hildebrand, *Moralia. Gesammelte Werke*, Bd. IX., str. 108.

22

Ibid.

23

Hildebrand ovdje misli na uvid Adolfa Reinacha prema kojem se posebnost obećanja sastoji u tome da njegovim izvršenjem na jednoj strani izrasta zahtjev, a na drugoj obveza. »Čovjek daje drugome obećanje. Iz tog procesa proizlazi osebujno djelovanje. Obećanje stvara jedinstvenu vezu između osoba snagom koje jedan smije nešto zahtijevati, a drugi je dužan to ispuniti ili jamčiti. Ta veza pojavljuje se kao posljedica, produkt obećanja.« A. Reinach, »Die apriorischen Grundlagen des bürgerlichen Rechtes«, str. 147.

24

Radi se o fundamentalnom principu prema kojem čovjek treba dati primjeren odgovor na vrijednost s kojom dolazi u kontakt. Odnos između osobe, tj. »nutarnje riječi«, koji odgovara na vrijednost i vrijednosti, Hildebrand označuje kao »odnos primjerenosti« (*Gebührensbeziehung*).

25

Immanuel Kant, *Metafizika čudoređa*, Matica hrvatska, Zagreb 1999., str. 239.

26

Ibid.

27

Rocco Buttiglione, »Über die Dankbarkeit im Denken Karol Wojtylas«, u: Josef Seifert (ur.), *Danken und Dankbarkeit*, str. 213.

28

Dietrich von Hildebrand, *Das Wesen der Liebe. Gesammelte Werke*, Bd. III., Josef Habel-Verlag, Regensburg 1971., str. 39.

29

R. Buttiglione, »Über die Dankbarkeit im Denken Karol Wojtylas«, str. 213.

30

Ibid., str. 213.

31

Ibid., str. 214.

32

Ibid.

kao što je, primjerice, pomoć u financijskoj nevolji ili potpora u postizanju važnih ciljeva, npr. određene poslovne pozicije, ili daje moralnu potporu u teškoj nutarnjoj nevolji. S tim u svezi naš autor ukazuje na ulogu koju u ovom prvom slučaju ima narav dobročinstva. Pritom možemo uočiti da je ponekad teže biti zahvalan za neka određena dobročinstva, nego za druga. Netko može osjećati zahvalnost za financijsku pomoć, ali mu predstavlja poteškoću priznati dug u kojem on prema drugom stoji u duhovnom pogledu ili za to osjećati pravu zahvalnost.³³ Analiziramo li prvi slučaj, radi se očito o nadređenosti pomagača naspram onoga kome pomaže. Možemo se zajedno s Kantom upitati nije li to »uzrok tolikim nezahvalnostima, naime ponos koji nam ne dopušta da trpimo nekog iznad sebe; odbojnost koju osjećamo prema tome što se (glede dužnosnih odnosa) ne možemo dovesti u posve jednak položaj s njim«?³⁴ S tim u svezi Hildebrand primjećuje da je oholosti svojstveno ignoriranje ljepote dobre pomagača, koju se pokušava poricati, reinterpretirati, potisnuti. Ukoliko upravo dobrota pomagača budi *ressentiment*, u tome valja vidjeti najgoru vrstu nezahvalnosti i veliku čudorednu nevrjednost.

Drugi slučaj kojega Hildebrand analizira odnosi se na zahvalnost prema čovjeku s kojim nas povezuje duboki odnos. Ponajprije, prvo odlučujuće pitanje koje se našem autoru s tim u svezi nameće jest pitanje kako smo zahvalni za ljubav koju nam drugi poklanja, koliko cijenimo dragocjenost tog velikog, dubokog, neuporedivog dara.

Ljubav pokazuje oseburni karakter i puno značenje kategorije značajnosti koju Hildebrand naziva »objektivno dobro za osobu«. Iako je ljubav primarno vrijednosni odgovor na ljubljenu osobu, ona se usmjeruje također na poseban način na sva objektivna dobra za ljubljenu osobu.

Uz ovo Hildebrand se pita kako stoji sa zahvalnošću za darove svih vrsta unutar takvog uzajamnog dubokog odnosa, ma kojoj kategoriji ta ljubav mogla pripadati.

U svakoj vrsti odnosa koji počiva na uzajamnoj ljubavi računamo i vjerujemo u spremnost pomoći nam kada to trebamo. Kako se to ujedinjuje s izričitom zahvalnošću za svaku pruženu pomoć? Ovo »samorazumljivo očekivanje dobročinstva« nije ni u kojem slučaju nešto proturječno zahvalnosti. Hildebrand ukazuje na radikalnu razliku koja postoji između onoga koji kaže »Što je pri tome posebno? On mi je pomogao, to je njegova dužnost!« i onoga koji kaže »Nisam sumnjao u to da će mi pomoći; on je tako dobar i voli me«. ³⁵ To samorazumljivo računanje na spremnost drugog da nam pomogne sadrži vrijednosni odgovor na njegovu osobu i njegovu ljubav prema nama. Kao takvo ono je »suprotnost neutralnoj kalkulaciji, poseban znak za to kako visoko cijenimo taj odnos«. ³⁶

No i ovdje može doći do nerazumijevanja zahtjeva koji nalaže da u izričitom činu zahvalimo za dar. Pritom se previđa da mnoga čudoredna djelovanja koja proizlaze iz velikodušnosti nisu objektivno obvezujuća. Posebice je s ljubavlju povezano da ljubeći čini više od onoga na što je obvezatan. Ona je u jednom pogledu više od dobročinstva. ³⁷

Razloge nezahvalnosti Hildebrand ponajprije vidi u »općoj opasnosti otupljivanja«, a to znači da je nezahvalnost prije svega nedostatak budnosti. Pod izrazom *budnost* Hildebrand ne misli puku formalnu duhovnu pokretljivost, »izvanjsku budnost«, niti »intelektualnu agilnost« ili formalnu vještinu, brzo shvaćanje, »izvjesnu probuđenost« koju posjeduju praktički nadareni ljudi, nego »nutarnju budnost« koja znači nutarnju spremnost za »zajednički hod« s vrijednostima. ³⁸ Budnost je duboko povezana sa sviješću o tome da punovrijednom pripada primjereni odgovor. Nedostatak budnosti vodi ka tome da

se dokazi dobrote i ljubavi druge osobe uzimaju samorazumljivim ili ih se previda. Navika je velika opasnost u našem ćudorednom životu jer nas čini sklonima tome da previdimo mnoge darove ljubljene osobe i manje ih cijeni-
mo nego dobroćinstva drugih osoba.

Stoga Hildebrand označuje nezahvalnost kao »‘zaspalost’ naše ljubavi«.

O ćovjeku koji se boji biti zahvalan drugima i to osjeća kao opterećujuću ovisnost, naš autor kaže da je još rob oholosti.

»Tko je tako u sebi zatvoren da sva dobroćinstva uzima kao samorazumljiva, tome nedostaje prava budnost i sloboda. Njegovo previdanje zahtjeva da treba zahvaliti, njegova neosjetljivost za dobrotu sadržanu u svakom daru pokazuje također da on sam još nije potpuno ušao u carstvo dobrote.«³⁹

Iz navedenih primjera jasno je da zahvalnost pretpostavlja određena temeljna držanja osobe kao što su poniznost, dobrotu i prava sloboda. Kao što je oholost razlog nezahvalnosti, poniznost je izvor, tj. temeljno držanje iz kojega izvire zahvalnost. U doživljaju zahvalnosti posvjeshćujemo ljudsku ovisnost.

»Možemo je u pravoj, nutarnje sankcioniranoj poniznosti potvrditi ili se upravo njome osjećati poniženima. Da bi izbjegao takvo poniženje, ćovjek u danim slučajevima nesvjesno traga za razlozima kako ne bi morao biti zahvalan.«⁴⁰

Kada govorimo o »zahvalnom ćovjeku« ne mislimo samo na takvog koji ne uskraćuje zahvalnost drugome kada mu je to dužan, nego prije svega na ćovjeka koji u zahvalnom temeljnom držanju pristupa dobru u životu.⁴¹

2. Ćudoredna vrijednost zahvalnosti

Kao što smo već istaknuli, odgovor zahvalnosti jest odgovor na vrijednost: dobrotu i velikodušnost darovatelja, ali s bitno nutarnjim odnosom prema pri-manju objektivnog dobra od drugog. Kao odgovor nekome za njegovu dobrotu, zahvalnost je vrijednosni odgovor, usredotoćen na dobrotu kao vrijednost u sebi. Taj odgovor je nositelj visoke ćudoredne vrijednosti i središnja ćudoredna vrlina.

Ali kao odgovor za ono primljeno, zahvalnost nadilazi vrijednosni odgovor i predstavlja novi izvor moralne dobrote. Pritom valja ukazati na razliku između težnje za objektivnim dobrima za vlastitu osobu, tj. djelovanja koja su upravljena na postizanje tih dobara, i odgovora koji trebamo dati na posjedovanje objektivnih dobara koja smo bez naše težnje primili kao čisti dar. No, bez obzira na tu razliku, posjedovanje objektivnih dobara za vlastitu osobu

33
Usp. D. von Hildebrand, *Über die Dankbarkeit*, str. 32.

34
I. Kant, *Metafizika ćudoreda*, str. 242.

35
D. von Hildebrand, *Über die Dankbarkeit*, str. 40.

36
Ibid.

37
Josef Seifert, *Was ist und was motiviert eine sittliche Handlung?*, Universitätsverlag Anton Pustet, Salzburg 1976., str. 17. f. 6.

38
Ovaj nedostatak budnosti o kojem Hildebrand govori kao o *lijenosti* bio je poznat srednjovjekovnim misliteljima pod nazivom *acedia*.

39
D. von Hildebrand, *Über die Dankbarkeit*, str. 32.

40
B. Schwarz, »Über die Dankbarkeit«, str. 683.

41
Usp. *ibid.*, str. 679–704.

zahtjeva odgovor zahvalnosti. Ne samo dobra koja su nositelji vrijednosti nego i »jednostavna« objektivna dobra za osobu nešto su čudoredno značajno, ukoliko njihovo posjedovanje iz motrišta čudorednog zahtjeva odgovor zahvalnosti.

Kakav je čudoredni karakter težnje za objektivnim dobrom za nas i koja je čudoredna vrijednost zahvalnosti za posjedovanje tog dobra?

Stav prema objektivnim dobrima za vlastitu osobu može biti nositelj čudoredne vrijednosti ili nevrijednosti. Zahvalnost kao odgovor na objektivno dobro za nas je specifično čudoredno dobro i štoviše obvezujući. Ovdje imamo odgovor koji je s jedne strane čudoredno dobro i plemenit, s druge strane ima za neposredan i specifičan objekt objektivno dobro za osobu.

Hildebrand skreće pozornost na to da se čudoredni karakter odgovora kojega motivira objektivno dobro mijenja već prema tome o kojem se tipu objektivnih dobara radi. Postoji stupnjevita hijerarhija unutar objektivnih dobara za nas, kako u odnosu na njihovu vrijednost tako i na ulogu koju imaju u našem životu. Hildebrand razlikuje nekoliko tipova objektivnih dobara za osobu. Prvu skupinu čine dobra koja su objektivno dobra za osobu zbog njihove vrijednosti. Unutar te skupine razlikuje dva formalno različita tipa dobara: vrijednosti, čiji je nositelj sama osoba, sve do najvišeg objektivnog dobra za osobu – *similitudo Dei*. Drugu skupinu čine dobra koja nam temeljem njihove vrijednosti daruju pravu sreću (*fruenda*) sve do vječnog sjedinjenja s Bogom. Treću kategoriju čine za naš život nužne stvari i sekundarno korisna dobra. Četvrti su tip dobra puko ugodne stvari ukoliko apeliraju na legitimno središte u nama.⁴²

U svakom od ovih tipova dobara Hildebrand ukazuje na veliku razliku između zahtjeva za tim dobrima i zahvalnosti za njihovo posjedovanje. Različite vrste dara zahtijevaju različite odgovore. Što je objektivno dobro za koje zahvaljujemo drugoj osobi više, toliko se više čudoredno zahtjeva odgovor zahvalnosti.

To posebice dolazi do izražaja kod drugog tipa objektivnog dobra, a to je posjedovanje dobara koja nas svojom vrijednošću usrećuju. U svim tim dobrima prisutne su prave vrijednosti. Već spoznaja vrijednosti, pretpostavljena u zahvalnosti, jest temelj sreće.

»Simfonija ima ljepotu u sebi, ali ona postaje dobro za mene, kada je čujem, kada stupi u moj nutarnji život, kada mi se otvori.«⁴³

Istinski »primiti« takvo dobro, koje ne samo što nam stvara zadovoljstvo nego daruje sreću, pretpostavlja određeno nutarnje držanje koje sadrži poniznost.

»Svaki pokušaj takva dobra jednostavno prisvojiti, zgrabiti ih pohlepnom gestom, ima tendenciju umanjiti ih i konačno čak zakočiti njihovu usrećujuću snagu.«⁴⁴

Ovdje je moguće uočiti izvjesni paradoks. Zahvalnost je odgovor koji slijedi nakon primanja dobra, ali istovremeno mu i prethodi i s njime se povezuje. Tu nam se otvara još jedan antropološki relevantan aspekt zahvalnosti, a to je povezanost s autentičnom srećom. Zahvalnost i sreća blisko su povezani u smislu da autentična sreća nije moguća bez zahvalnosti jer »čovjekova sreća nije proporcionalna broju dobara koje prima, nego zahvalnom uvažavanju onog što je primio.«⁴⁵ Na taj način sama zahvalnost postaje sastavnicom onoga što nas u primanju usrećuje. Ono što izvanjski primamo tek u zahvalnosti postaje na nutarnji način »vlastitim kapitalom«.

I težnja za *frui* dobara, i samo *frui* ako je nošeno zahvalnošću, nositelj je čudoredne vrijednosti.

Ovdje se valja podsjetiti na fundamentalnu razliku između triju kategorija značajnosti kako bi različite glavne tipove objektivnog dobra za osobu promotrili pod motrištem važnim za našu temu. Viša objektivna dobra za osobu uvijek pretpostavljaju vrijednost. Njihov karakter dara temelji se u vrijednosti.

»Dar kojega predstavlja posjedovanje vrлина za osobu koja je tim vrlinama obdarena, očito pretpostavlja vrijednost vrline, njenu u sebi počivajuću značajnost, njenu ljepotu.«⁴⁶

Ljubav je izvor posebne sreće. Između ljubavi i sreće postoji bitna sveza, jer je ljubljani percipiran kao dar i sjedinjenje s njim je izvor sreće. Egzistencija ljubljenog posebice je usrećujuća, jer je ljubljani objektivno dobro za nas. Posebno usrećujući je čin ljubavi. Moći ljubiti je jedinstvena sreća. No, pri tom je važno naglasiti da sreća nije motiv ni cilj ljubavi, nego njen »superabundantni dar«.⁴⁷ Prava sreća je nešto što ne možemo dati sami sebi. Ona isključuje držanje samovolje.

U užem smislu, zahvala je očitovanje ljubavi. Zahvalnost bez ljubavi prema onome kojemu se »zahvaljuje« nije misлива. Uobičajeni izraz prema kojem zahvaljujemo »od srca« zapravo je tautologija. Ne može se zahvaliti drukčije nego »srdačno«.

To ne znači da nisu mogući čini zahvale koji ne izrastaju iz prave zahvalnosti.⁴⁸ U tom slučaju ne postoji pravo obraćanje drugoj osobi, pa onda ni prava zahvala.

3. Čin zahvalnosti – polazište za personalističku metafiziku

Do sada smo govorili o zahvalnosti za dobra koja smo primili od drugih. No potrebno je skrenuti pozornost i na zahvalnost za posjedovanje objektivnih dobara koja ne zahvaljujemo drugim ljudima. Radi se ponajprije o duhovnim darovima, kao što su naša sposobnost spoznaje vrijednosti, naš potencijal ljubavi ili naša slobodna volja.

»Smisleno je kada netko kaže: Kako sam zahvalan ili moram biti, što u visokoj dobi posjedujem dobro pamćenje ili zato što sam zdrav, ili zato što sam pronašao ženu koju volim i koja me čini sretnim. Tko to kaže izgovara nešto što uistinu osjeća, doživljava, izvršava. Što je ta zahvalnost koja se ne upravlja prema davatelju?«⁴⁹

U toj zahvalnosti leži svijest naše kreaturalnosti, znanje da smo primili nešto što nismo mogli sami sebi dati. S tim u svezi postavlja se pitanje postoji li zahvala koja nadilazi međugru davanja i primanja u kojoj čudoredna zahvalnost između ljudi imaju svoje mjesto i podrijetlo.

Da bismo odgovorili na ovaj upit, u narednom želimo najprije pokazati na koji način čin zahvalnosti otvara personalni karakter, kako subjekta čina za-

42
Usp. D. von Hildebrand, *Moralia. Gesammelte Werke*, Bd. IX., str. 111.

43
B. Schwarz, »Über die Dankbarkeit«, str. 700.

44
Ibid.

45
Alice von Hildebrand, *Introduction to a Philosophy of Religion*, Franciscan Herald Press, Chicago 1970., str. 84.

46
D. von Hildebrand, *Das Wesen der Liebe. Gesammelte Werke*, Bd. III., str. 208.

47
Usp. ibid., str. 312.

48
Usp. B. Schwarz, »Über die Dankbarkeit«, str. 691–692.

49
D. von Hildebrand, *Moralia. Gesammelte Werke*, Bd. IX., str. 109.

hvalnosti tako i adresata, a potom želimo ukazati na metafizičke implikacije zahvalnosti.

Inspiriran Hildebrandovom mišlju, Josef Seifert analizira personalni čin zahvalnosti kao polazište za pristup metafizici osobe.

Bitno obilježje zahvalnosti, kao i drugih personalnih čina, sastoji se u tome da pretpostavljaju osobu. Da zahvalnost pretpostavlja osobu, pokazuje se iz različitih, ali sa zahvalnošću povezanih čina.

Na koji način čin zahvalnosti otvara personalni karakter subjekta zahvalnosti? Zahvalnost pretpostavlja ponajprije ne samo u adresatu nego također u njenom subjektu, spoznaju i slobodu. Da bi mogli biti uistinu zahvalni, potrebno je razumjeti čin darovatelja, spoznati njegovu intenciju, tj. svjesno ga spoznati kao onog koji je inspiriran dobrohotnošću.

Personalni karakter subjekta zahvalnosti otvara se još jasnije analiziramo li predmet zahvalnosti. Kao što smo već naglasili, predmet je zahvalnosti dvojak: zahvaljujemo za nešto (za dobro) i zahvaljujemo nekome (davatelju dobra). Sva dobra za koja subjekt čina zahvalnosti zahvaljuje mora razumjeti upravo kao objektivna dobra za vlastitu osobu, a ne kao nešto samo subjektivno zadovoljavajuće. Spoznaja objektivnosti tog dobra za osobu pretpostavlja ponovo personalni karakter onog koji zahvaljuje.

Zahvalnost posjeduje, kao što smo rekli, drugu »intencionalnu usmjerenost«, naime usmjerava se na osobu kojoj zahvaljujemo. Nije moguće zahvaliti vlastitoj osobi.

Zahvalnost mora imati intencionalni predmet. U tome Seifert vidi razlog zbog kojega zahvalnost ne treba biti doživljena kao čisto osjećajno stanje, nego može »kao intencionalno predmetno usmjereni osjećaj biti slobodno sankcionirana«. ⁵⁰ Upravo ova »sloboda sankcioniranja« uzdiže primjereni osjećaj zahvalnosti na razinu slobodnog odgovora.

Da je zahvalnost u prvom redu odgovor na drugu osobu, moguće je razumjeti pođe li se od adresata samog. Zahvalnost pretpostavlja da osoba davatelja mora dobroćinstva ne samo htjeti i biti njihov prvotni izvor, nego ih mora htjeti zbog primatelja samog a ne iz pukog egoizma. ⁵¹ Adresat zahvalnosti shvaća se uvijek kao slobodna osoba. Drugim riječima, odgovor zahvalnosti pretpostavlja uvjerenje da drugi ne djeluje pod prisilom, nego slobodno. Zahvalnost se po svojoj biti može upraviti samo na osobu kao slobodan i zadnji uzrok dara.

Da se zahvalni odgovor ponajprije odnosi na davatelja očituje se i u tome da »mi nismo u prvom redu zahvalni za čisti učinak čina kao takvog, nego za one momente personalne solidarnosti, dobrote i dobrohotnosti koji se u daru samo očituju«. ⁵² Ta se dobrota ne promatra isključivo pod aspektom njenog dara za osobu, nego istovremeno kao u sebi dobro, kao nešto što aktualizira puninu vrijednosti osobe.

»Kao što dar nije dar ako u njemu i putem njega također darovatelj sebe ne poklanja osobi koju daruje, tako ni zahvalnost nije zahvalnost ako na isti način ne priznaje dar, u kojemu je također priznat onaj koji daruje.« ⁵³

Jednoj osobi zahvaljujemo isključivo za nju samu samo onda kada je dar njevo vlastito htijenje dobra ili njena ljubav. U zahvalnosti za darove koji su znak ljubavi susrećemo još jedan element: primamo ono što ne možemo zahtijevati, jer u bit dara spada da je slobodno dan. Postoje mnoga dobra koja smo primili kao nezasluženi dar.

»Ljubav je pra-dar. Sve što inače još nezasluženo može biti dano, tek kroz nju postaje darom.« ⁵⁴

Drugome zahvaljujemo za taj dar njegove ljubavi same, više nego za ono što je njen učinak. Time se također u objektu zahvale za objektivna dobra za nas otvara osoba u svojoj ljubavi kao više dobro, nego svi primljeni darovi. U daru se izražava osoba koja sama jest veći dar nego sva ne-personalna dobra.

Za ljubećeg već postojanje ljubljenog prvi je i veliki dar koji uključuje pretpostavku svih drugih mogućih darova. Postojanje drugoga obogaćuje svijet na takav način da život time zadobiva novu kvalitetu. Ali drugi nije uzrok vlastitog postojanja. Iz rečenog slijedi da je zahvalnost u prvom redu odgovor na dar postojanja.

Ta zahvalnost nije zahvala osobi za njene darove, nego je

»... puno više zahvala za čovjeka koji je stupio u naš život (...) zahvala za njegovo postojanje i time za sve što ga čini onim koji jest. (...) Tako zahvaljuje onaj koji istinski ljubi, za ljubljenog čovjeka i izvjesno ne samo za to što se njegova ljubav njemu obraća, nego za to da on postoji.«⁵⁵

Isto tako obraćamo se u zahvalnosti učitelju, uzoru. I ta zahvalnost ne uključuje samo to da smo pronašli takvog učitelja, takav uzor, nego zahvaljujemo i za samo postojanje takvih ljudi koji nam puno daju i znače.

Također ljudski subjekt zahvalnosti jest kontingentan.

»Mi uvijek znamo da je dobro da jesmo. Ta nejasna svijest puno je evidentnija kada nas drugi ljubi i dovodi do izraza zahvalnosti za našu egzistenciju. Mi smo zahvalni da možemo egzistirati kao predmet te ljubavi i to u nama budi zahvalnost za naše postojanje uopće.«⁵⁶

U doživljaju vremenitosti, smrtnosti, iskušana vlastita kontingencija su-dana je i u zahvali. Kada bismo nužno iz sebe egzistirali i iz nas samih posjedovali sve savršenosti, tako da ne bismo primili nikakvo dobro, ne bismo mogli biti zahvalni. S ljudskom zahvalnošću uvijek je povezan metafizički uvid da mi ne posjedujemo iz sebe samih naše postojanje.

Zahvalnost je u izvjesnom smislu prva pretpostavka priznanja metafizičke istine da smo sami sebi darovani. Egzistencija je u dubokom smislu najfundamentalniji dar. Naime sve što možemo primiti moguće je samo na temelju činjenice da smo primili egzistenciju.⁵⁷

»Ništa mi ne otvara tako duboko i jasno radikalni karakter dara moje egzistencije kao iskustvo njene kontingencije. Nisam bio i jesam. Nisam trebao biti i jesam. Nisam imao utjecaj na to da egzistiram i da jesam. Ja sam, dakle, jer sam sebi poklonjen. Ja sam zato također onaj koji jesam jer sam sebi bio poklonjen. Jer sam dar, jesam.«⁵⁸

50

J. Seifert, »Phänomenologie der Dankbarkeit«, str. 78.

51

Ibid., str. 82.

52

Ibid.

53

T. Styczen, »Danken heisst Beschenken«, str. 63.

54

Josef Pieper, *Über die Liebe*, Kösel Verlag, München 1972., str. 13.

55

Dieter Henrich, »Gedanken zur Dankbarkeit«, u: Reinrad Löw (ur.), *Οικειωσις. Festschrift für Robert Spaemann*, Acta humaniora VCH Verlagsgesellschaft VCH, Weinheim 1987., str. 72.

56

R. Buttiglione, »Über die Dankbarkeit im Denken Karol Wojtylas«, str. 219.

57

Usp. Josef Seifert, *Sein und Wesen*, Universitätsverlag C. Winter, Heidelberg 1996., str. 412–414.

58

T. Styczen, »Danken heisst Beschenken«, str. 70.

Ali čiji dar? Kome pripada zahvalnost za to? Nitko ne može sebe sebi darovati, biti vlastiti dar za sebe samog. Zahvalnost nam »ne daje svjedočanstvo samo o personalitetu ljudskih osoba, između kojih postoji zahvalnost, nego također o personalnom izvoru postojanja uopće«. ⁵⁹ Da bismo to spoznali, moramo iznova razmisliti o adresatu zahvalnosti. Zahvalnost u konačnici »nije samo međuljudski, nego metafizički temeljni čin osobe, koja u svakoj zahvalnosti zahvaljuje također za nešto čiji adresat ne može biti drugi čovjek«. ⁶⁰

Biti zahvalan za sva objektivna dobra, za druge ljude, za dar same egzistencije, za bitak vlastite osobe »stvorene na sliku Božju«, u konačnici znači biti zahvalan za dobrotu i ljubav Darovatelja.

Zaključak

S osloncem u Hildebrandovim analizama personalnog čina zahvalnosti vidjeli smo da u temelju zahvalnosti leži vrijednosni odgovor. Ona je na prvoj razini specifičan odgovor na vrijednost: dobrotu darovatelja, ali s bitno nutarnjim odnosom prema primanju objektivnog dobra. Drugim riječima, zahvalnost je također odgovor na primljena objektivna dobra za vlastitu osobu.

Shvaćanje zahvalnosti kao vrijednosnog odgovora pokazuje se značajnim i za Hildebrandovu filozofiju čovjeka kao osobe i transcendenciju čovjeka kao etičkog bića. Zahvalan čovjek je čovjek sposoban za transcendenciju, u činu zahvalnosti on »participira u objektivnom logosu bića«.

Polazeći od analize zahvalnosti, njenog predmeta, subjekta i adresata, s osloncem u Seifertovim analizama personalnog čina zahvalnosti, vidjeli smo da zahvalnost na temelju svoje inteligibilne biti dopušta da zadobijemo uvide važne za metafiziku osobe, naime da osoba ne smije biti interpretirana kao

»... čista entelehija koja teži za samoostvarenjem svojih vlastitih potencijalnosti i za srećom, nego da posjeduje takvu transcendentnu strukturu da osoba sebe samo tada nalazi kada se gubi u smislu da dobra i druge osobe uzima ozbiljno i potvrđuje za volju njih samih«. ⁶¹

Postoje mnogi darovi koje nismo dobili od drugih ljudi. Nedvojbeno takav fundamentalni dar je dar egzistencije. U činu zahvalnosti ne zahvaljujemo jednostavno za postojanje, nego za postojanje kao osobe, a to znači bića koje je sposobno ljubiti, sposobno moći se odlučiti za istinito, lijepo i dobro. U svijesti o kontingenciji leži moment zahvalnosti za vlastiti bitak kao nama poklonjeni bitak, kao pradar i uvjet svih drugih darova i kao uvjet mogućnosti zahvalnosti. To pretpostavlja ne samo zahvalnost za postojanje posebnog bića, kao što je ljubljena osoba, ili za vlastito postojanje, nego i za bitak kao takav. S time je usko povezan metafizički uvid da mi ne posjedujemo iz nas samih naš bitak. Zahvalnost je u prvom redu odgovor na dar postojanja. Budući da se zahvalnost po svojoj biti može upraviti samo na osobu kao slobodan i zadnji uzrok dara, zahvalnost za dar postojanja uključuje i zahvalnost za Darovatelja bitka. U svjetlu prethodnih analiza zajedno sa B. Schwarzom možemo istaknuti da o »zahvali vrijede riječi M. Blondela: 'Ljudski je život metafizika u izvršenju'«.

Iris Tićac

Von der Phänomenologie zur Metaphysik der Dankbarkeit

Zusammenfassung

In der vorliegenden Arbeit befasst sich die Autorin aus mehreren Gründen mit dem Thema der Dankbarkeit. Erstens, es scheint, dass in unserer Zeit die Dankbarkeit eine „vergessene Tugend“ ist. Zweitens, handelt es sich um methodologische Gründe. Obwohl im Zentrum der Untersuchung ethische Dimension der Dankbarkeit steht, versucht die Autorin am Beispiel der Dankbarkeit die Zusammenhang zwischen Phänomenologie und Metaphysik zu zeigen.

Zunächst wird Dietrich von Hildebrands Phänomenologie der Dankbarkeit dargestellt. Danach wird gezeigt auf welche Weise J. Seifert von der Analyse des personalen Aktes der Dankbarkeit ausgehend, den Zugang zu einer personalistischen Metaphysik findet.

Schlüsselwörter

Dankbarkeit, Phänomenologie, Metaphysik, Dietrich von Hildebrand, Josef Seifert

59

J. Seifert, »Phänomenologie der Dankbarkeit«, str. 88.

60

Ibid., str. 91.

61

Ibid., str. 87–88. Usp. također Balduin Schwarz, *The Human Person and the World of Values*, Fordham University Press, New York 1960., str. 168–191.